

PCL discussiebijeenkomst Maatschappelijke opgaven en Omgevingskwaliteit

Woensdag 6 juni 2018

Onder leiding van Dorien de Wit, voorzitter PCL Utrecht

Verslag: Josefine van der Heijde

Foto's: Manschot Grafimedia

VERSLAG

Rudi van Etteger

1. Omgevingskwaliteit, wat verstaan wij hieronder? – door Rudi van Etteger, Wageningen Universiteit en lid PCL Utrecht

Omgevingskwaliteit heeft verschillende kanten:

Vitruvius onderscheidde drie basisprincipes voor architectuur die ook voor Omgevingskwaliteit gelden:

- Utilitas – Functionaliteit
- Firmitas – Stevigheid
- Venustas – Schoonheid

Ian Thompson onderscheidde drie basisprincipes voor landschapsarchitectuur die ook toepasbaar zijn op Omgevingskwaliteit:

- Ecology - Milieu
- Community - Sociaal
- Delight - Esthetisch

“Beauty is more than meets the eye” – Meer zintuigen spelen een rol. Het gaat om wat je ervaart terwijl je in contact bent met je omgeving. Het is niet statisch. Er is meestal sprake van een bewegende waarnemer.

Werken aan omgevingskwaliteit wordt steeds meer een rol voor de provincie. Als adviseurs adviseren wij de provincie over hoe zij dat het beste kan doen.

Met kleine veranderingen kunnen wij goed omgaan. Maar de grote veranderingen of koersverleggingen, zoals klimaatadaptatie en transformatie van de landbouw zijn ingrijpender. Hoe gaan we daarmee om? Over politieke termijnen heen kijken is lastig.

Een voorbeeld waar wij van kunnen leren is het programma **Ruimte voor de Rivier**. Dit had een dubbeldoelstelling: waterafvoer én ruimtelijke kwaliteit. De keuzes op verschillende plekken in Nederland zijn heel verschillend uitgevallen, maar de dubbeldoelstelling heeft veel goeds gebracht. Hoog water is er maar zo nu en dan, maar de gerealiseerde schoonheid is er elke dag! En het vroegtijdig betrekken van mensen heeft uiteindelijk tijdswinst opgeleverd.

Werken aan kwaliteit betekent:

- Conceptvorming
 - o nadenken over de basisbegrippen
- Verkenningen
 - o nadenken over wat de toekomst mogelijk brengt
- Onderzoeken
 - o nadenken over wat de consequenties zijn van ontwikkelingen voor de kwaliteit van de leefomgeving
- Visievorming
 - o kijken wat je wilt qua ontwikkeling en hoe je dat voor elkaar krijgt

Belangrijke vragen zijn:

- Wat vraagt het, wat is essentieel?
- Wie moet het doen?
- Wie zijn partners, binnen en buiten?
- Wat is het risico?
- Wat is de verhouding tussen de ambtelijke organisatie, GS en PS?

2. Gedachtewisseling over bestaande en nieuwe werkwijzen en instrumenten om omgevingskwaliteit te bevorderen

- Voor wie doe je het uiteindelijk? Voor de burger!
- Welke burgers je betreft kan per fase verschillen: onderscheid maken tussen Wat, Waarom en Hoe.
- Als je als burger aan tafel zit bij een vraagstuk, weet je meestal heel goed wat je wilt.
- Omgevingskwaliteit heeft ook sociaal-maatschappelijke aspecten.
- Ruimte voor de Rivier was nog overzichtelijk omdat de overheid het uitvoerde. De noodzakelijke veranderingen in de landbouw en energievoorziening moeten voor een groot deel door ondernemers worden uitgevoerd.
- Ruimte voor de Rivier is ruimtelijk misschien een succes, maar het stinkt wel bij de rivieren. Het aspect geur en andere milieuaspecten hadden ook meegenomen moeten worden.
- We moeten ons meer bewust zijn van de lijn van het verleden naar het heden en de toekomst, we maken onderdeel uit van een langdurig proces. Als we door de tijden heen kijken zien we veel veranderingen, ook van wat we waardevol vonden en vinden in de kwaliteit van de leefomgeving.
- In de jaren '50 is men anders naar het landschap gaan kijken, meer conserverend. Het landschap bezit daardoor niet meer de dynamiek van vroeger.
- De energietransities uit het verleden hebben ook positieve effecten gehad. Zo zijn bijvoorbeeld de Loosdrechtse Plassen ontstaan door de turfwinning. Het is belangrijk om te durven nadenken over toekomstige landschappen.
- Het is van belang om op gemeentelijk en provinciaal niveau duidelijke doelstellingen te formuleren.
- Een abstracte doelstelling als Ruimtelijke Kwaliteit of Omgevingskwaliteit helpt wel. Zo'n verbindend thema zou één van de hoofddoelstellingen moeten zijn bij de Omgevingsvisies.
- Aanknopingspunt hiervoor is de vierde hoofdpoging van de Nationale Omgevingsvisie (NOVI): "Naar een waardevolle leefomgeving." De provincies en gemeenten moeten hier invulling aan geven. Het instrument "omgevingswaarde" is daarbij van groot belang. Omgevingswaarden zijn normen voor de kwaliteit die een gemeente, provincie of Rijk voor (een onderdeel van) de fysieke leefomgeving wil bereiken. Het gesprek over de waardevolle leefomgeving moet doorlopend gevoerd worden.

3. Twee parallele sessies

Boris Hocks

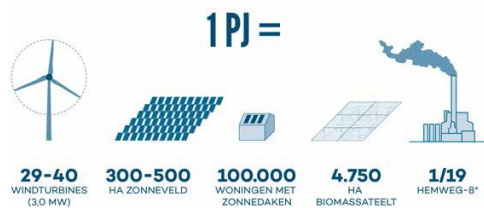
3.1. Energietransitie en omgevingskwaliteit – door Boris Hocks, Posad Spatial Strategies en lid PAL Zuid-Holland (voorzitter Dorien de Wit, verslag Josefine van der Heijde)

Om een goed gesprek te kunnen hebben over de ruimtelijke impact van de energietransitie is het nodig om eerst het doel en de opgave helder te hebben.

Het doel is dat Nederland energieneutraal wil zijn in 2050. Wat betekent dit concreet? Posad Spatial Strategies en anderen hebben in het rapport “Klimaat, Energie, Ruimte” onderzocht op welke manieren deze hoeveelheid energie in Nederland opgewekt kan worden en wat dat ruimtelijk en landschappelijk betekent:

[http://generation.energy/downloads/GE Ruimtelijke verkenning Energie en Klimaat.pdf](http://generation.energy/downloads/GE_Ruimtelijke_verkenning_Energie_en_Klimaat.pdf)

Ergieneutraal in 2050 betekent dat er 1.700 à 1.800 petajoule duurzame energie opgewekt moet worden. 1 petajoule staat gelijk aan 29-40 windturbines, 300-500 ha zonnenveld, 100.000 woningen met zonnedaken, 4.750 ha biomassateelt of circa 20 draaidagen Hemwegcentrale 8.

Figuur 1 PJ = x windturbines, x zonneweide, x ha biomassateelt, x kolencentrale (Posad e.a. 2018)

Het creëren van een nieuw energielandschap heeft grote consequenties voor de toekomst. Het is belangrijk om weloverwogen keuzes te maken en vooruit te denken. Zijn de ingrepen tijdelijk of permanent, passen ze in het landschapstype? Ook moet er niet alleen over de plekken voor energieopwekking worden nagedacht, maar breder over de netwerken die nodig zijn voor opslag, transport en levering van de energie.

De kunst is om de energieopgave in te zetten voor aantrekkelijke landschappelijke structuren. Ook is het belangrijk dat wij ons realiseren dat er vroeger ook energielandschappen gecreëerd zijn. Zo was de Zaanstreek vroeger een energielandschap vol windmolens.

Vaak voelen mensen weerstand tegen ingrepen in het landschap dichtbij huis. Maar energie opwekken ver weg heeft vaak grotere ruimtelijke consequenties vanwege het transport dat moet plaatsvinden, waardoor doorsnijdingen in het landschap ontstaan.

De bestaande landschappen compleet handhaven valt niet te combineren met het realiseren van de energieopgave. Het is beter om het inrichten van het landschap te zien als een doorgaande ontwikkeling, waar ook kansen in zitten.

Discussie

- Niet iedereen heeft hetzelfde beeld bij de omvang van de Energieopgave. Het is belangrijk dat iedereen hierover dezelfde basiskennis heeft.
- Nu kiezen politici te vaak voor de gemakkelijkste weg, bijvoorbeeld met een klein project dat zich toevallig aandient.
- De consequenties voor het landschap en ruimtegebruik moeten inzichtelijk gemaakt worden. Het is belangrijk om per gebied een weloverwogen afweging te maken tussen windenergie, zonne-energie, geothermie en biogas of combinaties hiervan. Daarbij moet bijvoorbeeld meegewogen worden dat om een bepaalde hoeveelheid energie op te wekken zonnepanelen of biomassa veel meer ruimte vragen dan windmolens.
- Het is de vraag of een bottom-up aanpak voldoende effect heeft. Misschien is een meer top-down aanpak nodig om deze grote opgave te kunnen realiseren.
- Denk ook aan ruimtelijke consequenties op de lange termijn, bijvoorbeeld aan mogelijkheden voor stedelijke uitbreiding.
- Het is goed om de energieopgave niet als iets nieuws te zien, maar als een doorgaande ontwikkeling vanuit het verleden naar de toekomst.
- Het is ook in belangrijke mate een ontwerpogave.
- Het is niet alleen een technische opgave, maar ook een culturele opgave.
- Maak onderscheid tussen tijdelijke en definitieve oplossingen. Zijn de ingrepen in het landschap omkeerbaar?
- De complexiteit van de opgave moet in beeld worden gebracht en verminderd worden.
- Het is belangrijk om geloof en vertrouwen te hebben in een nieuw landschap.

Knelpunten:

- Er is teveel korte termijn denken. Zo neemt bijvoorbeeld het aantal WKO-systemen snel af, omdat andere systemen sneller te realiseren zijn.
- Er is vaak sprake van een te smalle benadering bij het kiezen voor een bepaalde vorm of plek voor duurzame energie.
- Er wordt teveel reactief en te weinig proactief gehandeld.

Kansen:

- Bij het realiseren van de energieopgave moet een goede omgevingskwaliteit ook één van de centrale doelstellingen zijn.
- Het energielandschap kan ingezet worden voor het creëren van een aantrekkelijk landschap, door het in een goed ontwerp te combineren met andere doelen.
- De gemeentelijke en provinciale verkiezingen bieden kansen voor de energietransitie, om de energietransitie op een volgend, breder en meer ambitieus niveau te agenderen.
- De publicatie van het onderzoek van Posad is een belangrijke stap naar meer kennis over de opgave en de ruimtelijke consequenties daarvan.
- Het is belangrijk om via ontwerpessies de breedte van de opgave voor bestuurders inzichtelijk te maken.
- De technologische ontwikkelingen gaan snel en bieden nieuwe kansen.
- Bij het bevorderen van een brede en toekomstgerichte blik is een rol weggelegd voor de provinciale adviseurs ruimtelijke kwaliteit en de provinciale commissies voor de leefomgeving.

Dorien de Wit en Rudi van Etteger, PCL Utrecht

Jan Willem Erisman

3.2. Transformatie landbouw en omgevingskwaliteit – door Jan Willem Erisman, Louis Bolk Instituut (voorzitter Rudi van Etteger, verslag Fred Vos)

- De diversiteit in het landschap en in de landbouw is verdwenen. Dit komt o.a. door gebruik bestrijdingsmiddelen, teveel stikstof, zware machines, teruggang in (bloemrijke) gewassen en verdwijnen van landschapselementen.
- De boeren zitten klem onder de druk van economie en regels. Zij willen echt wel anders, maar willen dan ook volop vertrouwen en (financiële) ruimte krijgen. De jonge agrariër kiest meer voor verandering. Voorbeeld: het Jong Agrariërnetafwerk is een wezenlijk andere partner dan LTO.
- De verandering zit in anders denken. Van een korte termijn controle gericht systeem naar een adaptief systeem, ofwel van optimalisatie van de productiviteit naar optimalisatie van de ecosystemendiensten en kwaliteit van de leefomgeving, waaronder de bodem. Neem bodem-landschap en hydrologie als RO-principe in de landbouw.
- Randvoorwaarde is te kiezen welke bodem geschikt is voor welk gebruik en wat daar uiteindelijk voor productie mogelijk is. Het resultaat is waarschijnlijk dat de intensieve veeteelt een forse teruggang in productie moet realiseren.
- De ruilverkaveling heeft een grote invloed op het landschap gehad. Deze is gebaseerd op een economische grondslag. Misschien moeten we naar een ruilverkaveling 2.0, onder andere voorwaarden, w.o. luchtkwaliteit, waterkwaliteit, biodiversiteit en bodemkwaliteit.
- Betekent dit het einde van de wereldpositie van de Nederlandse landbouw? Nee, Nederland blijft een exportland, maar we gaan wel naar kwaliteitsproducten.
- Belangrijk aandachtspunt is dat boeren de verzorgers van het landschap zijn voor de maatschappij.

Discussie:

- De consument is zich niet bewust van de werkelijke prijzen in de landbouw. Moeten we naar meer “true pricing” ?
- Het huidige systeem is niet vol te houden.
- We moeten niet alleen naar de boer wijzen, maar ook naar marktpartijen, adviseurs en politiek. Het is niet goed om tegenover de landbouw te gaan staan.
- Niet alleen keuzes maken voor doelen die in de oneindigheid liggen. Het is belangrijk om ook tussendoelen te formuleren en sancties te leggen op het niet halen van doelen.
- Wanneer primair wordt gekozen voor de bodemkwaliteit heeft dat automatisch een positief effect op de water- en luchtkwaliteit.
- Het waarom en het wat moeten we heel helder vaststellen. Nu de urgentie benoemen. Gechargeerd: creëer je eigen watersnood. Ambitie loslaten en vervangen door urgentie en doelen/beslissen.
- Te hoge pachtprizen zijn een dilemma. De overheid, waaronder provincies, is voor ca. 1/3 eigenaar van landbouwgronden en heeft daarmee een belangrijk middel waarmee verduurzaming te sturen is. Doe daar iets mee.

4. Conclusies bijeenkomst Maatschappelijke opgaven en Omgevingskwaliteit

1. Het is belangrijk om voor elke grote ontwikkeling (zoals Energietransitie en Transformatie van de Landbouw) een dubbele doelstelling te hanteren: een functionele doelstelling en een doelstelling van omgevingskwaliteit.
2. Het is zinvol om de vierde hoofdpogave van de Nationale Omgevingsvisie: “naar een waardevolle leefomgeving” te omarmen en er als provincies en gemeenten invulling aan te geven. Het instrument “omgevingswaarde” is daarbij van groot belang. Het gesprek over de waardevolle leefomgeving moet doorlopend gevoerd worden.
3. Het overleggen en samenwerken met mensen in de omgeving is een onlosmakelijk aspect van omgevingskwaliteit.
4. Omgevingskwaliteit is een dynamisch begrip. De invulling kan in verschillende gebieden en contexten verschillen en in de loop van de tijd veranderen, maar kan voor een bepaalde plek en tijd goed omschreven worden.
5. Provinciale adviseurs ruimtelijke kwaliteit en provinciale commissies leefomgeving hebben een belangrijke rol bij het bevorderen dat provincies omgevingskwaliteit als één van de centrale doelen hanteren bij alle ontwikkelingen; zij kunnen via ontwerpen en adviezen hieraan een belangrijke bijdrage leveren. Ook hebben zij een rol in het bevorderen dat provincies met een brede en toekomstgerichte blik naar de grote transitie kijken. Zij kunnen door de politieke waan van de dag naar de lange termijn kijken en los van de waan van de dag aan de conceptvorming werken.
6. Het is belangrijk om gezamenlijk een statement over Omgevingskwaliteit te maken in de aanloop naar de Provinciale Statenverkiezingen van maart 2019.
7. Het is zinvol om ons advies over Omgevingskwaliteit ook te richten aan de Rijksoverheid die bezig is met de Nationale Omgevingsvisie.